

СВІТ ТРИПІЛЬСЬКИХ СТАРОЖИТНОСТЕЙ ЗА ЯРОСЛАВОМ ПАСТЕРНАКОМ

У статті висвітлено основні етапи еволюції наукової концепції визначного археолога Я. Пастернака (1892–1969) про трипільську культуру як етнічну основу українського народу в контексті сучасних археологічних знань.

Ключові слова: археологія, етнос, орнамент, трипільська культура, Ярослав Пастернак.

В статье рассмотрены основные этапы эволюции научной концепции известного украинского археолога Я. Пастернака (1892–1969) о трипольской культуре как этническом основании украинского народа в контексте современных археологических знаний.

Ключевые слова: археология, этнос, орнамент, трипольская культура, Ярослав Пастернак.

The article is dedicated to main stages of evolution of a scientific concept of a famous Ukrainian archaeologist J. Pasternak (1892–1969) about Tripoli culture as an ethnical basis of ukrainians in the context of modern archaeological knowledge.

Keywords: archeology, ethnoc, ornament, Tripol culture, Jaroslaw Pasternak.

В автобіографічних есеях “Мої зустрічі зі старовиною” Я. Пастернак розповів, з чого почалося його зацікавлення археологією. Дитинство хлопчика проходило на старому приходстві його діда, греко-католицького священика, в селі Тростянець на Яворівщині. Він часто заставав діда в домашній канцелярії за читанням церковних книг. Малюка “страшно цікавило, що в тих книгах написано”. Але, переглядаючи їх, “нічого з тих богословських книг не розумів”.

“Все більш зрозумілою мовою промовляли до мене старі ікони, що їх, як старизну, складено в скриню, – захоплено згадував учений, – і щоб не образити святощі поставлено в церкві на хорах. І так в атмосфері, насиченій туманними візіями давнього минулого, мала свій початок моя мандрівка у глибину віків, тут народилася думка розкрити тайни підземного архіву. Саме дивосвіт художніх образів, а також старовинні звичаї і вірування, народні пісні і легенди, навіяні містичним духом сивих сторіч” [25, с. 63–64]. Усе це разом спонукало його до пошуку витоків українського народу в старожитностях трипільської культури.

Людина появилася на українських землях, за Я. Пастернаком, приблизно між першим і другим льодовиковими періодами (300 тис. років до н. е.), хоча, як зауважує вчений, “це не означає, що нові дослідження не можуть відкрити сліди ще ранішого поселення на українських землях” [25, с. 13]. На думку дослідника, Європу заселили люди із центральної частини старопалеолітичної ойкумени – Малої Азії, Близького Сходу, які долали західний шлях через Босфор, Дарданелли та східний, що проліг Закавказзям. Саме транскавказькою магистраллю людина кам'яного віку дісталася берегів Чорного моря, заселяючи південь України, а відтак і Подністрів'я [26, с. 65].

Розробляючи хронологію археологічних культур України, Я. Пастернак відніс до місцевих свідерську, танденіанську, кампінську фази доби мезоліту (8–5 тис. років до н. е.) й ориньякську фазу палеоліту (40 тис. років до н. е.) [26, с. 65]. Під час підготовки до видання головної праці науковця “Археологія України” (Торонто, 1961) учений ділився своїм відкриттям у листі до професора О. Домбровського: “Наявні

на сьогодні археологічні матеріали вповні переконують мене в автохтонності племен з трипільською культурою в Україні і бачу їх предків вже в досить густій, як на ті часи, людності Подністрів'я і Побужжя у верхньо-палеолітичній, ориньякській добі" [20, с. 68]. Український ориньяксієн, уважав дослідник, не єдиний в Європі пори палеоліту, його сучасниками були ще два цивілізаційні вогнища – у сучасній Франції й на Близькому Сході. Простежуючи периферійні впливи ориньякської культури з центром в Україні, археолог водночас відтворює давньоісторичне життя на українських землях у загальноєвропейському контексті.

Сфера господарських зв'язків людини кам'яної доби, що жила на Україні, простяглася від Балтійського до Чорного моря. Матеріальний поступ розвинув і духовне життя. Археологічні відкриття проливають світло на зародження первісних культових вірувань, що відчитуються в поховальному обряді. Особливу захопленість ученого викликають мистецькі надбання людини кам'яного віку. Знахідки двох кістяних флейт на стоянці Молодове V і сакральних браслетів із "сонячною" та "місячною" символікою, розкопаних у Мізині на Десні, Я. Пастернак зараховував до предметів великого історично-культурного значення, які "здобули собі міжнародну славу". Поширений палеолітичний вид образотворчого мистецтва – жіночі статуетки, відкриті археологами на багатьох стоянках, відображають появу культу матері-прародички всього людського роду. Матріархальна організація суспільства, де жінка об'єднує великі сімейно-родові групи, знайшла своє завершення, на думку вченого, в молодшій кам'яній добі (неоліті) [33, с. 532]. Тут доречно нагадати, що інший представник української науки в діаспорі, мистецтвознавець Б. Стебельський, уважав доісторичну скульптуру, знайдену в Україні, зокрема фігурки палеолітичних

Венер, відкриті на поселеннях Костенки й Гагаріно, важливим джерелом до визначення антропологічного походження населення, яке жило тут у пізньому палеоліті [30, с. 1096]. Досліджуючи феномен Богородичного культу в християнізованій Україні, церковний історик І. Музичка відзначає, що цьому значною мірою сприяла стара поганська релігія, яка була вірою людей, життя яких проходило в лоні природи, багатій на різні плоди землі. Устрій в українській сім'ї з прапків був радше матріархальним, матір особливо вшановували, вона була основою сім'ї, "... особою, без якої сім'я не могла існувати" [7, с. 93].

У процесі історичного розвитку населення півдня України неолітичної епохи стало дещо випереджувати своїх сусідів. На прискорений поступ вплинуло контактування з вогнищами давніх культур Близького Сходу, а також сприятливі природні умови. Південну частину України займали рибальсько-скотарські племена, північну – мисливсько-рибальські, а от господарі середньої, особливо правобережної зони від Дніпра, поступово переходили від привласнювальних форм господарства, що панували впродовж тисячоліть, до нових, відтворювальних форм – землеробства й скотарства.

До однієї з найбільш ранніх неолітичних культур на українських землях археолог відносив культуру лінійно-стрічкової кераміки, що належала до наддунайської групи найстарших хліборобських цивілізацій в Європі. За аналогіями меандрової орнаментики з мистецтва попередніх епох, дослідник обґрунтовує походження культури лінійно-стрічкової кераміки з мадленської пори пізнього кам'яного віку [18, с. 4–5].

Ще з кінця 30-х років XX ст. започаткувалася довголітня дискусія Я. Пастернака з радянськими археологами-дослідниками неолітичних культур, у якій його позиція залишилася послідовною й незмінною, а новітні археологічні відкриття підтвердили її правильність. Іс-

нуюча тривалий час точка зору Е. Кричевського, Т. Пассек й англійського археолога В. Чайльда, що аргументувала походження трипільської культури безпосередньо з культури лінійно-стрічкової кераміки, виявилася хибною. Я. Пастернак переконливо доводив, що їхній зв'язок – це питання паралельного, а не генетичного розвитку [18, с. 8]. Еволюція двох культур відбулася на різних етнічних основах: одна з них дала початок західнослов'янській спільноті, а інша, трипільська, – східній слов'янській.

У другій половині VI тис. до н. е. на території між Карпатами та Дністром зникає культура лінійно-стрічкової кераміки. Той регіон, де вона була поширена, згодом займає Перекукутень-Трипілля. Учені бачать чимало традицій “лінійників” у Трипіллі: від декорування в посуді до будівничих навиків. Трипільці успадкували якусь частку “генофонду” своїх попередників, вважають сучасні дослідники Н. Бурдо і М. Відейко [2, с. 169]. Я. Пастернак також припускав, що здогадне переродження однієї культури в іншу могло статися тільки на західноукраїнських землях, де взаємно перетиналися території обох цих культур.

Будучи прихильником позитивістської історичної школи, визначний археолог чітко й аргументовано сформулював концепцію споконвічної автохтонності українського народу, а етнічну базу, на якій розвинулося національне життя, окреслив племенами трипільської культури (IV–III тис. до н. е.): “Носії цієї культури, трипільські племена, належали до найбільш цивілізованих народів старовинного світу. Вони були споконвічними автохтонами України і тим самим найранішими історичними предками українського народу” [22, с. 5]. І тут не мало значення, чи вікна з його робочого кабінету виходили на окупований поляками Львів, чи він з тисячами інших емігрантів-українців переносив на плечах повоєнне лихоліття в розділеній на три частини Німеччині, де

кожну ніч радянські спецслужби забирали із собою в безвість когось із визначних представників української діаспори. Творячи справжню науку в найскладніших для інтелектуальної праці умовах, Я. Пастернак писав історію “під словом честі науковця”, дотримуючись виключно наукової об'єктивності. Йому не треба адвокатів, щоб відбілити чесне ім'я вченого від бруду, яким археолога щедро поливали радянські пропагандистські памфлетисти. Дослідник підземного архіву України був спроможний захистити себе й від прокурорських звинувачень антиавтохтоністів, бо його оригінальна наукова концепція відкрила новий етап у вивченні етногенезу українського народу. Зрештою, навіть один із найстарших народів у світі – ізраїльтяни, про якого знаємо майже все з Біблії, має серед істориків й археологів як автохтоністів, так і міграціоністів.

Услід за В. Хвойкою і М. Грушевським Я. Пастернак обстоював Трипілля як етнічну праоснову українства. На таких позиціях стояли його сучасники, видатні археологи України П. Курінний, Е. Кричевський, Т. Пассек, К. Черниш. Вони мали палких прихильників серед зарубіжних дослідників, зокрема німецького археолога Т. Шмідта, фінського М. Тальгрена, сербського В. Мілойчича, польських Л. Козловського й К. Маєвського. Паралельно в процесі вивчення трипільської культури виявився і протилежний підхід, який розглядав етнічну історію як постійні рухи та пересування окремих народів. Вітчизняні археологи В. Городцов і В. Щербаківський [32, с. 698–704] висунули твердження, що трипільські племена прийшли в Україну з Малої Азії. Англійський учений В. Чайльд називає їхню первісну батьківщину на Балканах. Згодом прихильником балканської теорії став український науковець С. Бібіков, а в наш час походження культури Перекукутень-Трипілля пов'язують з культурою Боян, поширеною на території Румунії і Подунав'я, й інші дослідники [3, с. 103].

Прихильники міграційної концепції ідентифікують трипільців на основі антропологічних досліджень із середземноморською расою і тим її типом, що був поширений серед давніх мешканців Східного Середземномор'я, Малої та Середньої Азії. Українська територія, згідно з їх теорією, була периферією культурного ареалу, основний масив якого зафіксовано в долині Дунаю і на півночі Балканського півострова. Міграціоністи вважають, що формування трипільської культури на території України є результатом просування на північ носіїв таких основних компонентів балканського походження, якими були ранньонеолітична культура Кріш, а також пізніші – Боян і Гумельниця [1, с.163; 4, с.18; 5, с.172–197].

Історія дослідження трипільської культури знає ще й третій підхід до з'ясування її походження. Прагнучи об'єднати ідеї автохтоністів і міграціоністів, дослідник ранньослов'янської історії В. Петров відзначав органічний спадковий зв'язок українців із найдавнішими хліборобськими племенами трипільців за етнографічними ідентичностями – землеробським заняттям, спорідненими типами кераміки й жител, у традиції прикрашувати орнаментальними розписами інтер'єр житла. Проте в антропологічному, а отже, і в етнічному плані такий генетичний зв'язок учений відкидає [27, с. 23–25].

Археолог й етнограф В. Петров справді мав рацію, коли писав, що дослідникам етногенезу українського народу треба зважити на те, що між сучасними українцями й людьми неолітичної України лежить кілька пройдених нашими предками епох, кілька етапів етнічних деформацій, ступенів розвитку, оформлюваних у виявах різних, часто протилежних тенденцій розвитку й одночасно пережитих криз, бо в “грозах і бурях знищень, у бурхливих змінах і зламах творив український народ, що став таким, яким ми його знаємо” [28, с. 26].

У цілому, оцінюючи еволюцію поглядів Я. Пастернака на трипільську культуру як етнічну основу українського народу, можемо виділити декілька етапів у його науковій бібліографії. Підсумком першого з них стала фундаментальна праця “Коротка археологія західноукраїнських земель”, надрукована в релігійному часописі “Богословія” за 1932 рік. На той час енеолітична культура мальованої кераміки була зафіксована в західному регіоні України тільки випадковими знахідками в межах Поділля. Винятком становили тільки декілька пам'яток, досліджених археологічними методами на Тернопільщині. Тому, більше спираючись на наукову літературу, ніж на автентичні джерела, археолог інтерпретує походження трипільської культури з Подунав'я, а техніку розписів мальованої кераміки пояснює сильними мистецькими впливами, що йшли від Месопотамії [8, с. 59].

Ще до написання короткого курсу з археології України наукова доля подарувала Я. Пастернаку можливість особисто досліджувати поселення неолітичної доби (5000–2000 рр. до н. е.), “що їх залишило по собі хліборобсько-скотарське населення з трипільською культурою та прикметною їй мальованою керамікою” [25, с. 70]. Трипільські пам'ятки археолог розкопував 1929 року в с. Сокіл неподалік Галича [10, с. 121] і в с. Підгора на Теребовлянщині [16, с. 256]. Значно пізніше науковець високо оцінював значення здобутих ним матеріалів для української археології. На його думку, разом зі знахідками, відкритими в печерному поселенні в Більчі-Золотому, вони стали вагомим підмурівком для розвитку концепції В. Хвойки – першовідкривача трипільської культури, основоположника вчення про автохтонність трипільських племен у Правобережній Україні й частині її західних земель [31, с. 14].

В основі етнічної ідентифікації культур за В. Хвойком – принцип автохтонізму. Ототожнюючи археологічну

культуру й етнос, пояснюючи єдність етнокультурного розвитку через тяглість поховального обряду, учений віддавав данину своєму часу, коли основні культурні групи ототожнювалися з окремими народностями, тобто етнічними утвореннями [6, с. 23]. Очевидно, що концепція В. Хвойки, як пізніше й автохтонне вчення Я. Пастернака, сформувалися під безпосереднім впливом чеського академіка Л. Нідерде, який відстоював кумедність і генетичну безперервність європейської слов'янської культури з властивим для неї обрядом тілоспалення від кінця бронзової доби до римської епохи.

На завершальній стадії другого етапу (1932–1943 рр.), який був пов'язаний з проживанням і науковою діяльністю вченого у Львові, у головних постулатах оформилася концепція Я. Пастернака щодо проблеми етногенезу українського народу. Виступаючи на засіданні “Спілки науковців” у Львові 21 листопада 1943 року, дослідник виголосив доповідь “До галицької етногенези” [17]. У ній уперше прозвучала теза, що етнічне обличчя України почало формуватися в умовах функціонування автохтонної трипільської культури.

Своє довершене оформлення автохтонна концепція Я. Пастернака отримала у фундаментальній монографії “Археологія України” (1961), яку аж ніяк не можна назвати підсумком третього (емігрантського) періоду в житті науковця, адже проблему етногенезу слов'ян він продовжував досліджувати до останніх днів свого життя (1969), а деякі його праці залишилися незавершеними.

У всіх своїх студіях, що певною мірою торкаються проблеми походження українського народу, Я. Пастернак відносив трипільську культуру до макроспільності давньоземлеробських культур мальованої кераміки європейської середземноморської цивілізації. Дослідник відзначав її спорідненість із тогочасними пам'ятками Дунайського ба-

сейну, острівного Східного Середземномор'я та Малої Азії [35, с. 535]. Художні паралелі з орнаментикою трипільського посуду – барвистий розпис, геометричні узори, прикрашування фігурних зображень тварин – учений віднаходить у мистецтві неолітичного часу Єгипту, Сирії, Месопотамії, Ірану, Туркестану [19, с. 213]. Найбільш поширений у трипільського населення культ Богині плодючості – “Великої Матері”, відтворений мистецькими засобами в антропоморфних її зображеннях, з одного боку, є відображенням землеробського укладу життя, а з іншого – ілюструє ареал культурних взаємовпливів середземноморської енеолітичної цивілізації.

Розглядаючи на величезному просторі поширення культу родючості від Балкан аж до Середньої Азії та Індії, археолог знаходить найближчі аналогії до трипільської пластики серед пам'яток дрібної скульптури Криту й островів Киклади [13, с. 11]. Складні світоглядні уявлення трипільців, виражені в глиняних скульптурних зображеннях биків, рідше коней, кіз, овець, собак і птахів, також мають тотожні символи в декоративно-прикладному мистецтві егейського культурного кола. Культ бика, спільний для всіх племен, що жили довкола Середземного моря в епоху неоліту, у населення трипільської культури символізував робочу силу в господарстві [24, с. 17].

Саме на Подністров'ї, в найраніше заселеній частині українських земель, вважав дослідник, слід шукати первісної батьківщини трипільських племен і їхнього декоративного мистецтва. Звідти вони розселилися, освоївши територію від Дністра до Дніпра, сягаючи на півночі Полісся, а на півдні – причорноморських степів. Уздовж Дністра, основної західної гідрокомунікації в праісторичні часи, племена з мальованою керамікою дісталися Західного Поділля, Покуття та Верхнього Бугу. У наступні століття дністровський торговельний

шлях забезпечував трипільців найдавнішим в історії людства металом – міддю, яку завозили із Трансільванії [14, с. 19].

Намагання Я. Пастернака віднайти українське духовне праякоріння в етнографічних ознаках трипільських старожитностей зближують його наукову спадщину з працями В. Петрова. На високий рівень родової організації вказують поселення із центричними групуваннями житлової забудови вздовж річок, що були зародками ранніх сіл в Україні, бо топографія трипільських селищ не відрізняється від топографії сучасних поселень українського селянства. Носії трипільської культури згуртувалися в перші міжплеменні об'єднання. Я. Пастернак виокремлює особливий тип поселень, зокрема відкрите біля с. Володимирівка на Кіровоградщині, де було розкопано у 1941–1946 рр. понад 200 глиняних жител, у яких могло жити 1 500–2 000 мешканців, як “промисто” – організаційний центр трипільських племен на межі III–II тис. до н. е. [20, с. 160].

Трипільське населення витворило розвинену житлову архітектуру. Підлога будинків викладалася дерев'яною основою, на якій вимощувалося декілька шарів добре випаленої глини. Багатшаровість і твердість фундаменту долівки оселі забезпечували її від вологості й гризунів. Це давало змогу тримати хату в чистоті. Стіни були виготовлені з лози, обплетеної поміж дерев'яними опорами й обліпленою глиною. Три таких хати-ліп'янки Я. Пастернак розкопав на трипільському селищі в с. Корнич поблизу Коломиї в 1936 року [12, с. 291–292]. Чітке уявлення про вигляд і внутрішнє обладнання дають глиняні моделі однокоморних жител, виявлені в процесі археологічних розкопок. Вхід до трипільської оселі вів через високий поріг. Біля входу, у кутку, майже при самій стіні, стояла квадратна склепінчаста піч. Другий верх звужений і витягнений вгору, ніби комин-димар, але без отвору. Місце між димарем і стіною

хати в реальному житті могло, зауважує Я. Пастернак, “правити за лежанку для старих людей або дітей в зимову пору”, як це буває й досі в старих селянських хатах по всій Україні [20, с. 130]. Напроти входу в протилежній стіні зроблене мале кругле віконце, “яке й тепер можна бачити в сінях сільських хат з видом на садок” [20, с. 130].

Глиняні модельки хат, з реалістичною точністю зображуючи внутрішню обстановку житла, і є найдавнішим джерелом досліджень з етнографії й побуту України. На них бачимо, що будинки розмальовувались як зовні, так і зсередини. “Цей звичай, як відомо, зберігся і до наших днів, – констатує В. Петров. – Але слід визнати, що 5 тис. років тому, в III тисячолітті перед Різдом Христовим, трипільці малювали свої хати естетично досконаліше й далеко барвистіше. Ефективний різнокольоровий розпис золотавого відтінку з жовто-брунатних, червонуватих, рожево-чорних смуг справляє враження буйної й нестримної фантазії, триумфу барв, що з них милувалася жінка, розмальовуючи хату” [28, с. 16]. Кожна хата мала декілька кімнат з однією або двома печами, які подекуди були орнаментовані розписами з мінеральних барвників [34, с. 532]. У таких житлах мешкала велика матриархальна сім'я. Глиняний хрестовидний жертovníк, як невід'ємний атрибут, засвідчує розвинені форми релігійних вірувань.

Україна часів Трипілля була суцільно хліборобською. Трипільці вирощували м'яку й тверду пшеницю, ячмінь, просо й зрідка – жито. На розкопках трипільського поселення в Корничі археолог знайшов зерна пшениці та ячменю [15, с. 38]. Найпоширенішими землеробськими знаряддями були мотики, виготовлені з каменю чи рогів оленя, дерев'яні й кістяні серпи з крем'яними лезами й кам'яні зернотерки. Дуже важливу роль у господарстві відігравало тваринництво. Трипільці розводили велику рогату худобу, свиней,

овець і кіз. Зрідка на залишках їхніх поселень археологи віднаходять кістки домашньої собаки й коня. Мисливство й рибальство стають допоміжними галузями господарської діяльності трипільців. Я. Пастернак звернув увагу й на високий рівень ткацького ремесла, сліди якого “прочитав” на відбитках тканин, що залишилися на денцях посудин, знайдених у Більчі-Золотому і Незвиських [34, с. 532].

Яскравою етнографічною ознакою трипільської спільноти є кераміка – технічно досконала, добре випалена й представлена великим багатством форм. “Незрівнянна багатобарвна орнаментика її виробів доходила тоді до вершин європейського оздоблювального, декоративного мистецтва” [11, с. 55], – захоплено висловлювався про геній трипільських майстрів-гончарів видатний археолог.

Саме в мальованій орнаментиці виявив себе мистецький дух енеолітичного суспільства українських земель. Маючи ритуальне й символічне значення, трипільська поліхромна кераміка промовляла художніми засобами про естетичні та філософські цінності її сучасників. “Спіральний меандер, що йшов довкола посудини, був для трипільського митця, мабуть, символом вічного руху, а може й самого життя” [22, с. 5], – ділився своїми розшифруваннями сакральної символіки трипільців Я. Пастернак. За його спостереженнями, спіральний меандр “перекочував” упродовж тисячоліть у традиційні мотиви української вишивки – “безконечник” і “циганську дорогу” [20, с. 138]. “Безконечник” у вишивці – це як загальноукраїнський орнамент, а на писанках його зображають у вигляді замкнутої спіралі [29, с. 278]. “Циганські дороги” являють собою переплетення безкінечних ліній, які міняють напрямок і перемижують прямі ділянки з хвилястими, що дає складну композицію зі спіральних елементів [29, с. 328–329].

Майстрів мальованої кераміки вчений зачислявав до основоположників українського народного мистецтва, декоративні новації яких пережили тисячоліття. Правічні мотиви їхнього мистецтва сьогодні можна побачити на народних вишивках, килимах, великодніх писанках та кераміці. Дослідження високомистецьких геометричних і фігуральних орнаментів на трипільській кераміці спонукали дослідника до інтуїтивного здогаду, що тогочасний посуд виготовляли не лише гончарі, а й цілі артілі мистців. Ці окремі групи малярів і декораторів у творчій співпраці обмірковували художню ідею майбутнього твору, добирали кольори, надавали рисункові глибинного змісту й аж тоді втілювали задум у життя.

Трипільське мистецтво виявило свою самобутність і на царині дрібної пластики. Ліплячи фігурки своїх споріднених божеств, яких вони відібрали від дикої природи й зробили їх найвірнішими помічниками в домашньому господарстві, трипільці “магічним шляхом намагалися впливати на плодючість тварин, урожай полів і добробут дому” [20, с. 142]. Однак інколи із вправних рук трипільських скульпторів з’являлися такі геніальні роботи, про які, як про глиняну фігурку похиленої жінки над пригорнутим до грудей дитятком, інакше, ніж Пастернаковими словами, не скажеш: “Це найкраще зображення материнства з неолітичної доби Європи” [20, с. 141].

Досліджуючи трипільську культуру, Я. Пастернак важливого значення надавав з’ясуванню історичних причин її зникнення. “На нашу думку, – доходить висновку дослідник в “Археології України”, – трипільська культура, як кожна інша стара культура в світі, наприклад, китайська, індійська, арабська та єгипетська, після приблизно 3 900-річного існування почала втрачати живлющі сили і мистецький дух, стала замирати, дегенеруватися, спрощуватися

у всіх своїх виявах і підпадати під чужі, сторонні впливи” [20, с. 225].

Минуло більше ніж півстоліття від того часу, коли Я. Пастернак подарував людству стародавню історію України, написану за результатами власних досліджень і працями багатьох поколінь археологів та істориків. Наскільки змінилася відтоді постановка питання: “Чи має трипільська культура відношення до предків українського народу?” Надамо слово одним із найкращих сучасних знавців трипільських старожитностей Н. Бурдо і М. Відейку. У спільній монографії вони зазначають: “Таким чином, саме належність всіх трипільських етносів та українського народу до одного культурно-господарського типу хліборобів помірного поясу обумовлює певні спільні елементи матеріальної культури. Трипільці та українці жили на берегах тих самих річок, будували житла із дерева і глини, розмальовували їх, вирощували зернові, серед яких важливе місце належало пшениці, розводили переважно велику рогату худобу, харчувалися переважно кашами, полюбили малюваний посуд та всіляко прикрашали свій побут. Отже, чимало спільних рис можна побачити поміж мешканцями території України, яких іноді розділяють тисячоліття. Таке відбулося, мабуть, тому, що саме етнос Трипільля заклав на нашій землі підвалини хліборобської цивілізації, першими стали тут «істи хліб» та плавити метал й передали ці вміння, а разом з ними й частинку священних знань про аграрну магію та все-світ своїм далеким нащадкам, серед яких, мабуть, могли бути й українці. Можливо, саме тому священні символи трипільських хліборобів – безконечники, сварги або бігучу спіраль можна побачити на українських вишиванках або писанках. Може, саме з часів трипільської цивілізації, яка розквітала на цій землі під заступництвом Богині, народи вклонялися берегиням й Оранті” [2, с. 359].

У контексті цих слів українських учених, які сповідують наукову об’єктивність, зримо постає монументальна

постать Ярослава Пастернака – науковця зі світовим іменем, людини й патріота. Він реалізував мрію дитинства – дослідив підземний архів України й знайшов там джерела народного українського мистецтва.

1. Бібіков С. Трипільська культура / С. Бібіков // Археологія Української РСР. – Т. 1. – К. : Наук. думка, 1971. – С. 149–163.
2. Бурдо Н. Б. Трипільська культура: Спогади про золотий вік / Н. Б. Бурдо, М. Ю. Відейко. – Х. : Фоліо, 2007. – 415 с.
3. Відейко М. Ю. Трипільська цивілізація / М. Ю. Відейко. – К. : Наш час, 2008. – 160 с.
4. Монах Дан. Послание из глубины тысячелетий / Монах Дан // Румынская литература. – 1984. – № 9. – С. 7–18.
5. Збенович В. Г. Ранний этап трипольской культуры на территории Украины / В. Г. Збенович. – К. : Наук. думка, 1989. – 222 с.
6. Колесніков В. А. Хвойко В. В. (1850–1914) / В. А. Колесніков // Дослідження трипільської цивілізації у науковій спадщині археолога Вікентія Хвойки. Ч. I. – К., 2006. – 206 с.
7. Музичка І. Культ Богородиці в Україні / І. Музичка // Народна творчість і етнографія. – 1998. – № 5–6. – С. 92–95.
8. Пастернак Я. Коротка археологія західноукраїнських земель / Я. Пастернак // Богословія. – Т. 10, кн. 1. – Львів, 1932. – С. 38–79.
9. Пастернак Я. Які народи жили в нас у старовинній кам’яній добі / Я. Пастернак // Життя і знання. – 1993. – Ч. 12. – С. 348–350.
10. Пастернак Я. Нові набутки Музею НТШ у Львові за час від 1929–1932 рр. / Я. Пастернак // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – 1933. – Т. 152. – С. 113–130.
11. Пастернак Я. Між каменем і бронзою / Я. Пастернак // Життя і знання. – 1934. – Ч. 2. – С. 54–55.
12. Пастернак Я. З покутської старовини / Я. Пастернак // Життя і знання. – 1936. – Ч. 10. – С. 291–292.
13. Пастернак Я. Кам’яна богиня з дитятем / Я. Пастернак // Новий час. – 1937. – 6 січ.
14. Пастернак Я. Дністер в археології / Я. Пастернак // Діло. – 1937. – 1 трав.
15. Пастернак Я. Доісторичне збіжжя на Україні / Я. Пастернак // Діло. – Львів, 1937. – 7 трав.
16. Пастернак Я. Нові набутки Музею НТШ у Львові за час від 1933–1936 рр. / Я. Пастернак // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – Львів, 1937. – Т. 154. – С. 241–268.
17. Пастернак Я. До галицької етногенези / Я. Пастернак // Наші дні. – 1943. – 12 груд.
18. Пастернак Я. До проблеми поширення й хронології лінійно-стрічкової кераміки в Європі / Я. Пастернак. – Авгсбург, 1948. – Зб. 2,

- ч. 1. – С. 3–9.
19. *Пастернак Я.* Трипілья – Мексико / Я. Пастернак. – К. ; Філадельфія, 1952. – № 4. – С. 211–215.
  20. *Пастернак Я.* Археологія України : Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами / Я. Пастернак. – Торонто, 1961. – 788 с.
  21. *Пастернак Я.* Світлий шлях видатного науковця (Д-р М. О. Міллер) / Я. Пастернак // Свобода. – 1961. – 12 груд.
  22. *Пастернак Я.* Україна на досвітку історії : Трипільська культура / Я. Пастернак // Крилаті. – 1966. – Ч. 2. – С. 4–5.
  23. *Пастернак Я.* Олег Кандиба, археолог-дослідник / Я. Пастернак // Український історик. – 1969. – Ч. 4. – С. 5–12.
  24. *Пастернак Я.* Західне Поділля на заранні історії / Я. Пастернак // Історико-мемуарний збірник Чортківської округи. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1974. – С. 14–25.
  25. *Пастернак Я.* Мої зустрічі зі старовиною / Я. Пастернак // Український історик. – 1978. – Ч. 1–3. – С. 63–75.
  26. *Пастернак Я.* Археологічні досліді на Україні / Я. Пастернак // Енциклопедія українознавства. – Львів, 1991. – Т. 1. – С. 65–68.
  27. *Петров В.* Етногенез слов'ян / В. Петров. – К. : Наук. думка, 1972. – 214 с.
  28. *Петров В.* Походження українського народу / В. Петров. – К. : Фенікс, 1992. – 192 с.
  29. *Селівачов М.* Лексикон української орнаментики / М. Селівачов. – К., 2005. – 400 с.
  30. *Стебельський Б.* Доісторична скульптура в Україні як джерело визначення антропологічного походження населення України / Б. Стебельський // Визвольний шлях. – Лондон, 1984. – Кн. 9. – С. 1094–1105.
  31. *Хвойко В.* Древние обитатели среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена / Хвойко В. – К., 1903. – 103 с.
  32. *Щербаківський В.* Формация української нації / В. Щербаківський // Визвольний шлях. – Лондон, 1970. – Кн. 6. – С. 698–704.
  33. *Pasternak J.* The Neolithic Age / J. Pasternak // Ukraine : A Concise Encyclopedia. – Toronto, 1963. – P. 532–536.
  34. *Pasternak J.* The Trypilian Culture / J. Pasternak // Ukraine : A Concise Encyclopedia. – Toronto, 1963. – P. 529–532.